

OTKA 2007
RÉSZLETES ZÁRÓJELENTÉS

A Köztársaság jogrendszerének állapota 1989 – 2004
Komplex jogelméleti, alkotmányjogi, jogszociológiai és szakjogi jellemzés

Általános jellemzés:

„**A Magyar Köztársaság jogrendszerének állapota 1989–2006. Komplex jog- és alkotmányelméleti, jogszociológiai és szakjogi elemzés**” c. (Akadémiai Kiadó, Budapest) hamarosan megjelenő könyvem dokumentálja a kutatás fő eredményét.

A magyar jogrendszert *mint egészet és egységet* kezelve írtam meg mozgásának dinamikáját, külső kapcsolatait és belső tagozódásának, tartalmi alakulásának és intézményi megoldásainak jellegét (intenzív totalitásában). A jogirodalomban és a szakjogi tanulmányokban rengeteg fontos részlet elemzése látott napvilágot, ahogy ez egy fejlett jogi kultúrában nem is nagyon lehetne másként. A szakjogi tudás azonban nem egyenlő a jogelméletivel, amely nem részterületekre, hanem az egészre, *a jogrendszer létokaira, funkcióira, belső tagolódásának mozgására, változásaira keresi a magyarázatot. Szintézisre törekedve oldottam meg a honnan jöttem?, hol vagyok?, hová tartok?* kérdéseit, s egyben a lehetséges kritikai mércéknek a kidolgozását (*a helyes jog értékmérője* problémáját). Kritikai elemzéseim a *jogalkotást, az igazságszolgáltatás reformját (1997-2006) és jogrendszer-tagozódásunkat* egyaránt jellemzik, s *jogfejlődésünk útjainak* elemzése pedig olyan általam eredetinek tartott törekvés, amelyet másoknál ez ideig nem láttam. *Jog- és alkotmányelméleti szintézis mellett a politikaelmélet számára* is fontos témákat dolgoztam fel (legitimációs erőforrások elemzése Mo-on; az új államépítési törekvések jellemzése; az igazságszolgáltatás politikai funkciói), ezek láttelejét és kritikai elemzéseit írtam meg. Módszertani elgondolásom szerint igazi Sozialforschungot műveltem, a frankfurti törekvések szellemében, tehát a társadalomkutatás módszertanát a magyar jogrendszerre alkalmaztam.

Az elért kutatási eredmények összefoglalása (I – IV)

I. A kutatás tisztázza a **legalitás és legitimitás** kérdéseit a magyarországi átmenetben. Így a legitimációs erőter harcait 3 álláspont – nemzeti radikalizmus, csendes forradalom és békés átmenet – bemutatásával. Jogtípus váltás és kontinentális, római-germán jogcsalád tradíciójához kötődés folytonossága. A polgári demokratikus **alkotmányos berendezkedés**

ki- és továbbépülésének leírása, illetőleg a **parlamentarizmus** eszméjére épülő megoldások politikai filozófiai magyarázatának kibontása. Feldolgoztuk a köztársasági eszme és a Szent Korona-tan 1990, 1995-96 és 1999-ben lefolytatott parlamenti vitáit – melyeknek eszmei alapzata belejátszik az **alkotmányosság** körüli – újratermelődő – elméleti és gyakorlati vitákba. 1990 óta nálunk is többféle legitimációs igény és potenciál verseng egymással társadalmunk közvéleményének megnyeréséért, s hogy az írott alkotmány betűihez képest létezik a rendszerváltás egyik új intézményeként az az alkotmánybíráskodás, amelyik „a láthatatlan alkotmány” kibontásának letéteményese. Nem is olyan egyszerűen megválaszolható, hogy egyféle írott alkotmányunk ellenére hányféle *alkotmányosság* létezik abban a legitimációs erőterben, amely túllép vagy túlléphet az Alkotmány normaszövegén és intézményteremtő funkcióin. Pontosan azért, mert mint minden más alkotmánynak, így a Magyar Köztársaságénak is van legitimációs funkciója, amely a pluralista berendezkedés közegében súlyponteltolódásokkal, eszmei és politikai harcok közepette tudja csak újratermelni – vagy éppen legyengíteni – saját berendezkedését legitimáló funkcióját. Minden olyan esetben, amikor alkotmányos alapjog másik alkotmányos alapjoggal ütközik, ergo össze kell mérni és korlátozni őket, megjelennek ezen rejtett legitimációs érvkészetek, aktualizálódnak, befolyáshoz jutnak, akár egy alkotmánybírói döntés mellett, akár ellene, annak irodalmi vagy éppen politikai kritikájaként.

II. A **népszuverenitás** tan és a közvetlen és a közvetett hatalomgyakorlás közötti viszony Magyarországon (OVB és AB döntések elemzése, és az 1998-as törvényi szabályozás és alkotmánymódosítás nyomán kialakult gyakorlat bemutatása).

A **nemzeti jogrendszer** és annak külső – nemzetközi jogi és uniós jogi – kapcsolatainak jellemzése, a trichotom felfogás alapján. A belső jog, a nemzetközi jog és a közösségi jog eltérő karakterisztikumai. Az együttműködő alkotmányosság az EU-ban? – kérdésfeltevést szintén elemeztük.

III. **Jogfejlődésünk útjait** kijelölő tényezők (jogharmonizáció és EU csatlakozás, elmaradt alkotmányozás) diszkussziója. A jogfejlődés aktív adaptációkénti értelmezése túlmegegy a pozitív jogi jogréteg elemzésén, s a társadalmi és gazdasági környezetből a jogrendszer felé érkező igényeket, elvárásokat is vizsgálja, melyeket a természetjog és a jogpolitika közvetít a jogalkotás és a jogalkalmazás számára (részben a jogtudomány befolyásán keresztül). Jogátvitel és szerves fejlődés. **Az emberi jogok hazai reneszánsza** és a recepció.

Relatívén önálló kutatási téma a **jogalkotás** is. Az átalakult jogforrás-hierarchiában kitüntetett szerep jutott a parlamenti *törvénygyárnak*, -üzemnek (az 1990-től 2004-ig terjedő 15 esztendő átlagosan 116 új törvényével vagy törvény módosításával), hiszen a törvények törvényerejű rendelettel történő helyettesíthetősége 1989 október 23-ával, a III. Köztársaság kikiáltásával megszűnt. A parlamenti törvényhozás a reá jellemző sajátosságokkal tért vissza jogaiba, miközben nem kevés problémát vetett és vet fel e törvények szakmai megalapozottsága és kidolgozottsága. Bár nemcsak a magyar jog jelensége, de elég magas fokú általában is a jogszabály-infláció, amelynek több nemkívánatos, sőt diszfunkcionális hatása van: így a jogkövető magatartások kialakulására illetőleg a jogbiztonság helyzete tekintetében. Ezért az új törvények megalkotását, módosítását és a jogalkotó hatalom deregulációs tevékenységét, melyeket statisztikusan is jellemeznünk kell, ki kell egészítenünk a jogállami jogalkotás némely politikai-szociológiaiailag jellemezhető sajátosságával. Kitérve arra is, hogy a több mint egy évtizede készülő és szükséges jogalkotási törvény miért adóssága a mai napig a magyar parlamentnek.

A jogharmonizáció szerepe és technikája. Az uniós csatlakozást megelőző egyoldalú recepciós folyamat: 1. Alkalmazkodás gazdasági és kereskedelmi érdekek kényszere alapján (1968-1990), 2. Alkalmazkodás integrációs célkitűzés alapján. A társulási egyezmény katalizátor szerepe. Programozott adaptáció. 3. Alkalmazkodás a csatlakozási folyamatban (1998-2004). 4. Folyamatos és kölcsönös alkalmazkodás a csatlakozást követően.

IV. A jogrendszer funkcionálisan önálló alrendszereként is értelmezhető az **igazságszolgáltatás**, amelynek területén 1997-től a magyar államszervezet legátfogóbb reformja bontakozott ki, nevezetesen az igazságszolgáltatás reformjával és a szakma belső önkormányzatának, az Országos Igazságszolgáltatási Tanácsnak a működésével. Itt igen számottevő változások vannak. Mégsem csak ezeket a szervezeti-intézményi változásokat, a közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálatát vagy a táblabíróságok felállításával létrejött négy szintű bírói fórumrendszert kellett bemutatnunk, hanem az igazságszolgáltatás teljesítményeit is értékelnünk kellett. Az ítélobíróságok munkaterhével, de a bírói függetlenség helyzetével, sőt, elhíresült eseteinek elemzésével. Mindez pedig jogszociológiai elemzési módszerekkel volt elvégezhető. A rendszerváltás folyamatában indukálódó érdekviszonyok bizonyos konfliktusok *eljogiasodásához* vezetnek, s ilyen értelemben az ítélobíróságok a közvélemény figyelmét még inkább magukra vonják, mint korábban.

Mozgalmas területté vált az igazságszolgáltatás, mert szakmai, szervezeti, anyagi autonómiáinak megerősödése ellenére megszűnőben van az a korábbi „l'homme protégé” helyzete, amellyel ki volt vonva munkájának, ítéleteinek a közvélemény felé teendő indoklási kötelezettsége alól. A politikailag jelentős, nem tucát esetekben a tárgyalások nyilvánossága a közvélemény előtti igazoltság nyilvánosságáig nőtt, s olyan kérdések esnek ezáltal társadalmi megítélés alá, amelyekhez nem teljesen szoktak még hozzá bíránk s vezetőtestületeik, a Legfelsőbb Bíróság és az OIT. Bizonyos jogvédő szervek fellépése, magatartása pedig azt is jelzi, hogy az ún. „perlési politizálás” gyakorlata némi szerephez jutott polgári demokráciánkban.

Vizsgálódásainak kiterjedtek: az **igazságszolgáltatás** funkcióinak bemutatására. Semleges bírói hatalom; a jogbiztonság és jogegység kérdéseire. Az igazságszolgáltatás reform keletkezése, leírása és a tapasztalatok vizsgálata alapján mérlegének megvonása (statisztikus és jogszociológiai, empirikus elemzések alapján). Szakkritika (jogegységi problémák; a hátrányos megkülönböztetés tilalma; legitimitásváltás visszafelé; az igazságszolgáltatás tehetetlenségének esetei) és nyilvánosság-kritika. Az új kihívások számbavétele. Az OIT elnök és a legfőbb bírói poszthoz kapcsolódó szerepelvárások viszonya.

A jogrendszer fogalmi-elméleti problémáit egyfelől jogunk belső tagozódásának mozgatórugóival és ezek elméleti magyarázatával, másrészt az egyes jogágak, jogterületek jellemző tendenciáinak, intézményes megoldásainak jogelméletileg releváns tárgyalásán keresztül végezzük el. Itt a már elvégzett szakjogi kutatásokra támaszkodhattunk. Minden szakjogi dimenziót és részterületet nem tudunk és nem is áll szándékunkban számba venni. Ebben a tekintetben érdeklődésünk és kompetenciánk egyaránt szelektált. (Így a közjog területeit mindenképpen behatóbban vizsgáltuk, mint a magánjogiakét.) Ugyanakkor az újdonságokra, új jogterületek kialakulására (információs jogok, a környezetvédelem felfutása, kodifikációs törekvések, a magánjog versus kereskedelmi jog problematikája) vagy éppen „elcsökevényesedésére” (mezőgazdasági szövetkezeti jog helyén agrárjog) figyelemmel voltunk, miként a klasszikus jogterületeken – a civilisztika, a büntetőjog, a közigazgatási jog és a munkajog területein – igyekeztünk a fő folyamatok értelmező bemutatására. Mindezt a jogelméleti általánosítási szintjén, tehát szabályozási formák és fejlődési tendenciák középpontba állításával.

Állapot jellemző-leíró és kritikai értekezésünk záró fejezete a jogállamiság kritériumrendszerén keresztül teszteli jogunk erényeit és gyengeségeit. Utóbbiból is akadt bőven.

A kutatások eredményessége:

Összességében a nem teljesen 3 évre tervezett kutatási futamidőben a Széchenyi Egyetem Deák Ferenc Karának 12 fő oktató-kutatója vett részt a kutatási projektben. Az eredeti pályázatban megjelölt 7 főből öten teljesítettek, (két fő ebből a körből kiesett, mert eleve nem nyertük el 2003-as terveikhez a pénzügyi támogatást). Egyetemünk eleve tervezett társfinanszírozásának megvalósulása következtében pedig további 7 kutató vett részt – elsősorban szakjogi elemzésekkel – a jogrendszerünk tagozódásának, átstrukturálódásának bemutatásában és kritikai értékelésében.

Összesen 16 önálló tanulmány jelent meg, és 1 megjelenés alatt áll (Szigeti).

A fentebbi I – IV. pontban összegzett tematikus eredmények készen lévő, nyomdában lévő kézirati terjedelme: 22,5 szerzői ív, 900 ezer ch. A végső eredményesség természetesen *a kutatás monografikus megjelentetéséhez* (ami ez év első felére várható) és a könyv szakmai fogadtatásához fog kapcsolódni.

Az elvégzett munka jórészt valóban megfelel az előzetes terveknek. Némi eltérésnek az az oka, hogy kutatásunk három éves futamideje a tervekkel ellentétben nem indulhatott el 2004 elején, mert a pénzügyi jóváhagyás novemberig késett. Ennek megfelelően az összegző, záró értékelések és kifejtés teljes befejezéséhez és a tervezett monográfia megjelentetéséhez szükség volt az OTKA által engedélyezett további 1 évre. Az elért eredmények a tervezett kutatás teljes tematikai vertikumát teljesítették. Sor került a *jogalkotás* jogállami körülmények közötti elemzésére és a *jogrendszer átstrukturálódása* jogági, jogterületi kibontására is, mely utóbbi a kutatás szakjogi dimenziójának realizálása.)

Tájékoztatás a kutatás tárgyszavairól:

Alkotmányos berendezkedés Magyarországon - legalitás és legitimitás - alkotmányosság.
Népszuverenitás – parlamentarizmus - nemzeti jogrendszer - nemzetközi jog és a közösségi jog. Az emberi jogok reneszánsza. Igazságszolgáltatási reform: mérleg és kihívások. Jogfejlődésünk újtjai – jogharmonizációs szakaszok és technikák. Jogrendszer tagozódásunk.

2006-2007- ben elért részeredmények számbavétele:

A kutatás szakjogi dimenzióit érintő műhelymunkák befejeződtek, és 6 tanulmány meg is jelent. Ezek *jogrendszerünk tagozódásának*, jogágainak és jogterületeinek jellemzéséhez fontos hozzájárulások. Az OTKA által támogatott kutatásként feltüntetetten, a

LEVIATÁN (Az SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Tudományos Közleményei, Tomus V. , Győr, 2007.) szakperiódikában a következő 6 tanulmány jelentk meg:

Horváthy Balázs: Az uniós és a magyar jogrendszer metszéspontjai 6-42. o.

Reiderné dr. Bánki Erika: Kihívások a családi jogban 1990-2006 43-64. o.

Göndör Éva: A Munka Törvénykönyvének legjelentősebb változásai megalkotásától napjainkig 65-80. o.

Horváth Gergely: Az agrárjog és a környezeti jog fejlődésének tendenciái 81-101. o.

Herédi Erika: Jobbizonytalanság az idegenforgalmi adó szabályozásában 102-115. o.

Fleck Zoltán: Bírói tanácsok – a belső igazgatáscsapdái 116-137. o .

Más forráshelyen:

Szegedi András: A közösségi kartellpolitika alapvonalai (megj.: LEVIATÁN IV. 2006, 168-197.), és

Szigeti Péter. Az igazságszolgáltatási reform: értelmezés – mérleg és új kihívások (megjelenés alatt)

Budapest, 2008. február 28.

Szigeti Péter s.k. kutatásvezető
egyetemi tanár, DSc,

OTKA 2007
RÖVID ZÁRÓJELENTÉS

„A Magyar Köztársaság jogrendszerének állapota 1989–2006. Komplex jog- és alkotmányelméleti, jogszociológiai és szakjogi elemzés” c. (Akadémiai Kiadó, Budapest) hamarosan megjelenő könyvem dokumentálja a kutatás fő eredményét.

A magyar jogrendszert mint egészet és egységet kezelve írtam meg mozgásának dinamikáját, külső kapcsolatait és belső tagozódásának, tartalmi alakulásának és intézményi megoldásainak jellegét (intenzív totalitásában). A jogirodalomban és a szakjogi tanulmányokban rengeteg fontos részlet elemzése látott napvilágot, ahogy ez egy fejlett jogi kultúrában nem is nagyon lehetne másként. A szakjogi tudás azonban nem egyenlő a jogelméletivel, amely nem részterületekre, hanem az egészre, *a jogrendszer létokaira, funkcióira, belső tagolódásának mozgására, változásaira keresi a magyarázatot. Szintézisre törekedve oldottam meg a honnan jöttem?, hol vagyok?, hová tartok?* kérdéseit, s egyben a lehetséges kritikai mércéknek a kidolgozását (a *helyes jog értékmérője* problémáját). Kritikai elemzéseim a *jogalkotást, az igazságszolgáltatás reformját (1997-2006) és jogrendszer-tagozódásunkat* egyaránt jellemzik, s *jogfejlődésünk útjainak* elemzése pedig olyan általam eredetinek tartott törekvés, amelyet másoknál ez ideig nem láttam. *Jog- és alkotmányelméleti szintézis mellett a politikaelmélet számára* is fontos témákat dolgoztam fel (legitimációs erőforrások elemzése Mo-on; az új államépítési törekvések jellemzése; az igazságszolgáltatás politikai funkciói), ezek láttelejét és kritikai elemzéseit írtam meg.

Módszertani elgondolásom szerint igazi „Sozialforschung”-ot műveltem, a frankfurti törekvések szellemében, tehát a társadalomkutatás módszertanát a magyar jogrendszerre alkalmaztam. Rajtam kívül még 11 egyetemi kollégám vett részt a részben empirikus-jogszociológiai természetű, részben szakjogi kutatások munkájában.

A kutatás eredményeit tartalmazó kéziratnak két szakmai vitája is volt: az SZE DF ÁJK-n 2007. október 25-én, Takács Péter lektor, Cs. Kiss Lajos, Szilágyi Péter és Fleck Zoltán egyetemi tanárok mellett, a kutatásban résztvevő fiatal kollégák mondták el véleményüket. Az MTA PTI műhelyvitáján 2007 november 29-én pedig Tölgyessy Péter és Wiener György, a téma kitűnő felkészültségű szakértői voltak előre felkért hozzászólók, s Bayer József akadémikus, Szoboszlai György osztályvezető kandidátus és más jelentős társadalomkutatók adtak szakkritikát. Munkám időszerűnek, nagy volumenűnek és értékűnek minősítették. Megjegyzem, ezen viták jelentős tapasztalatait, szakkritikai észrevételeit hasznosítottam, még a monográfia megjelenése előtt.

